”En ole aikoihin lukenut mitään näin kiehtovaa.”
- Kirjailija Heather Morris
KOHTI VIHREÄÄ LAAKSOA
MARK SULLIVAN
sitruuna

KOHTI VIHREÄÄ LAAKSOA

MARK SULLIVAN

Suomentanut
Arto Konttinen

sitruuna

Vaikka tämä kirja perustuu tositapahtumiin, jotka sen päähenkilöt ovat oikeasti kokeneet, se on silti fiktiivinen teos. Henkilöiden, paikkojen ja yhteisöjen nimet, henkilöhahmot ja tapahtumat ovat joko kirjoittajan mielikuvituksen tuotetta tai niitä käytetään kuvitteellisessa merkityksessä.

Kirjassa käytetyt valokuvat on saatu Martelin suvulta.

Horst-Wessel-Liedin *Die Fahne hoch* suomennos *Lippu korkealle* on peräisin 1930-luvulta. Suomentaja on tuntematon.

Englanninkielinen alkuteos *The Last Green Valley*
© 2021 Mark Sullivan

ISBN 978-952-7471-39-5

Scandbook UAB, 2022

Sitruuna Kustannus Oy

www.sitruunakustannus.fi

Omistettu kaikille kiitollisille pakolaisille, joiden ansiosta tämä kansakunta uudistuu päivittäin.

Jos sydämessämme on rakkautta,
voimme voittaa mitkä tahansa vaikeudet.

– *Cheng Yen*

ESIPUHE

Monet sanoivat minulle, etten koskaan onnistuisi löytämään toista samanlaista vielä kertomatonta toisen maailmansodan aikoihin sijoittuvaa tarinaa kuin kertomus Pino Lellasta, *Palavan taivaan alla* -kirjan päähenkilöstä, jonka elämään historiallinen romaanini pohjautuu. Itse kuitenkin uskoin vilpittömästi, että tällainen tarina voisi löytyä. Luin ja kuuntelin tarkoin kaikki ne kymmenet sota-ajan kuvauksia sisältävät kirjeet ja suulliset kertomukset, joita ihmiset lähettivät tai kertoivat minulle.

Kaikki olivat omalla tavallaan erittäin kiinnostavia. Yksikään ei kuitenkaan vastannut asettamiani vaatimuksia: taustalla olevan tarinan oli oltava luonnostaan sellainen, että se kykenisi koskettamaan ja innostamaan minua – ja näin ollen myös lukijoita – sekä mahdollisesti muuttamaan meidät hiukan paremmiksi ihmisiksi.

Sitten marraskuussa 2017 kotikaupunkini Bozemanin rotaryklubi pyysi minut keskipäivän kokoukseensa puhumaan Pinosta. Esityksen jälkeen eräs eläkkeellä oleva hammaslääkäri tuli juttusilleni ja kertoi lyhyesti paikalliselta mieheltä kuulemansa tarinan. Kiinnostuin kertomuksesta välittömästi.

Kaksi päivää myöhemmin syötin GPS-sovellukseeni kyseisen miehen osoitteen ja huomasin sen sijaitsevan vain noin kolmen kilometrin päässä omasta kodistani. Lähestyessäni miehen kotia minusta alkoi jostain käsittämättömästä syystä tuntua omituiselta. Käännyin pihaan johtavalle tielle, astuin ulos autosta ja vasta silloin

tajusin olevani vain korkeintaan parinsadan metrin päässä talosta, jossa olin vajaat yksitoista vuotta sitten kuullut ensi kertaa Pino Lellan tarinan. Tuo kertomus oli muuttanut elämäni.

Menin ovelle, koputin, ja elämäni muuttui jälleen.

Kuunneltuani viitisentoista minuuttia kertomusta Martelin suvun vaiheista kaikkine kiehtovine yksityiskohtineen olin enemmän kuin kiinnostunut. Kahden tunnin juttutuokiomme lähetessä loppuaan uskoin, että minulla oli käsissäni tarina, joka vetäisi vertoja edelliselle, *Palavan taivaan alla* -romaanin pohjana olleelle kertomukselle. Lisäksi se oli kerrottu minulle samalla pienellä asuinalueella, jossa olin ensi kertaa kuullut Pinosta. Mikä lie moisen sattuman todennäköisyys?

Seuraavan viidentoista kuukauden ajan tuosta ensitapaamisesta haastattelin hengissä selvinneitä, tein tutkimustyötä ja kävin tarinan kannalta oleellisissa paikoissa, muun muassa syvällä läntisen Ukrainan maatalousalueella sijaitsevan aution maalaistalon raunioilla. Sieltä lähdin seuraamaan erään nuoren pakolaisperheen vaarallista, uskomatonta pakomatkaa länteen kahden hevosen vetämillä vaunuilla toisen maailmansodan viimeisenä, kaaoksen kyllästämänä vuonna. Tätä matkaa taittaessaan he jäivät usein puristuksiin vetäytyvän saksalaisrintaman ja etenevän neuvostoarmeijan väliin.

Seurasin Martelien pakoreittiä nykyisen Moldovan, Romanian, Unkarin, Tšekin ja Puolan halki. Puolassa reitti jakautui: osa perheestä jatkoi länteen, osa taas joutui palaamaan 1800 kilometrin päähän itään kalmanhajuiselle puna-armeijan sotavankileirille, joka oli perustettu sodan kolkkojen raunioiden keskelle lähelle Ukrainan ja Valko-Venäjän rajaa.

Tutkimusteni aikana haastattelin ”pitkän vaelluksen” kokeneita ja silminnäkijöitä sekä juutalaisten kansanmurhaan, sotaan ja pakolaisiin erikoistuneita historioitsijoita, jotka auttoivat minua ymmärtämään, missä kontekstissa ja mistä syistä Martelit kokivat kaiken sen minkä kokivat. Kuuntelin myös jo kauan sitten menehtyneiden

ihmisten äänitettyjä kertomuksia, joissa he kuvailevat näitä koettelemuksia, ja tunsin syvää kunnioitusta sitä sinnikkyyttä, inhimillisyyttä ja henkistä voimaa kohtaan, jota he olivat osoittaneet ylivoimaisilta vaikuttavien haasteiden ja epätodennäköiseltä tuntuvan selviytymisen edessä.

Vaikka minulla oli kaikki tämä tieto ja ymmärrys, kun ryhdyin kirjoittamaan tätä kirjaa, tarinassa oli aukkoja, joita en hallussani olleeseen rajalliseen materiaaliin pohjautuen kyennyt täysin selittämään.

Täyttääkseni nuo aukot ja herättääkseni tarinan paremmin eloon olen joutunut turvautumaan omiin epäilyihini ja mielikuvitukseeni. Tämä ei siis ole tietokirja vaan historiallista fiktiota, joka perustuu toisen maailmansodan aikaisiin ja jälkeisiin ainutlaatuisiin tapahtumiin.

Lopetellessani romaanin kirjoittamista maailma on vuosisadan kriisin kourissa, ja edessämme oleva polku näyttää yhtä vaaralliselta ja epävarmalta kuin tulevaisuuden on täytynyt vaikuttaa Martelin perheelle heidän lähtiessään taipaleelleen. Toivon, että heidän tarinansa tuo lohtua ja rohkeutta niille, joita tämä kriisi koskettaa, ja saa heidät ymmärtämään paremmin, mitä tavallinen ihminen kykenee kestämään ja saavuttamaan silloinkin, kun kaikki tuntuu olevan menetetty.

ENSIMMÄINEN OSA: PITKÄ VAELLUS

1. luku

Maaliskuun loppu 1944
Romanian hallinnoima Transnistrian kuvernementti

Kylmä tuuli halkoi nousevan auringon ensi säteiden valaisemaa maisemaa. Pohjoisesta ja idästä kantautui pommien jylinää. Sodan melske hiipi hetki hetkeltä lähemmäs.

Kaksikymmentäkahdeksanvuotias Adeline Martel könysi keittiönsä takaovesta paksuissa talvivaatteissaan ja kantoi keittiötarvikkeita täynnä olevaa laatikkoa, joka oli määrä lastata talon edessä seisoviin katettuihin vaunuihin. Vaunuja vetämään oli valjastettu kaksi hevosta. Adelinen vaatimaton kotitalo sijaitsi pienessä, syrjäisessä Friedenstal-nimisessä maalaiskylässä.

Vaurioitunut saksalainen Panzer-panssarivaunu kolisteli telaketjut kirskuen hänen ohitseen aamun varhaisessa valossa, mikä sai hevoset hermostumaan. Panssarivaunun perässä kulki pitkä jono kuorma-autoja täynnä haavoittuneita saksalaissotilaita. Adeline kuuli heidän huutonsa ja kärsivän valituksensa vielä pitkään autojen mentyä ohi ja näki kuinka idästä saapui lisää kuorma-autoja sekä samanlaisia hevosten tai muulien vetämiä vaunuja kuin hänellä itsellään oli. Niiden ääriviivat piirtyivät nousevan auringon kajoa vasten.

”Äiti!” hänen nuorempi poikansa Wilhelm huusi. Tämä oli rynnännyt ulos takaovesta äitinsä perässä.

”En jouda nyt, Will”, Adeline vastasi. Hän puuskutti tullessaan viimein vaunujen takaosan luo. Puiset vaunut olivat suuret ja ylös-alaisin olevan v-kirjaimen muotoiset. Niiden kehikon yli oli pingotettu öljyttyjä telttakankaita suojaamaan sateelta ja tuulelta.

”Mutta minun täytyy tietää, voinko ottaa tämän mukaan”, neljä- ja puolivuotias poika sanoi pidellen viimeisimpiin aarteisiinsa kuuluvaa kiveä.

”Ota mieluummin piposi”, Adeline tokaisi tehdessään tilaa vaunuihin raahaamalleen laatikolle sekä toiselle, jossa oli astioita, kuppeja ja leivontavuokia. Hän tunki ne kolmannen laatikon viereen, joka oli puolestaan pakattu täyteen saviruukkuja. Niissä oli jauhoja, hiivaa, suolaa, pippuria, laardia ja muita hengissä pysymisen kannalta välttämättömiä tarpeita.

Emil hääräsi talon toisella puolella ja raahasi kannellista oluttynnyrin muotoista astiaa.

”Paljonko siinä on?” Adeline kysyi.

”Kuivattua sianlihaa kahdeksan kiloa, kuivattua nautaa kymmenen.”

”Jätin tänne taakse tilaa niille.”

Toinen panssarivaunu kolisteli heidän ohitseen samalla kun Adelinen kolmekymmentäkaksivuotias aviomies ähkäisi, nosti pienen tynnyrin vaunujen takaosaan ja alkoi tunkea sitä seinän viereen.

”Haen kellarista kaikki sipulit ja potut”, Adeline sanoi. ”Petivaatteet on pakattu.”

”Minä täytän ison vesisäkin”, Emil vastasi, ennen kuin koillisesta kuului jälleen putoavan pommin räjähdys.

Heidän vanhempi poikansa, kuusi- ja puolivuotias Waldemar ilmestyi talon takaa vetäen perässään isojen vaunujen pienoismallia. Nämä pikkuvaunut olivat noin metrin mittaiset, ja niissä oli samanlaiset korkeat laidat ja takaosa sekä samanlaiset puiset akselit ja pyörät, joiden ulkopintaan oli naulattu vahvikkeeksi tinattua peltiä.

”Hyvä, Walt”, Adeline sanoi osoittaen pieniä vaunuja. ”Niitä tarvitaankin.” Hän tarttui vetoaisan kädensijaan, otti sen pojan kädestä ja käänsi pikkukärryt siihen suuntaan, mistä Waldemar oli tullut. ”Tulkaa perässä. Joutuin nyt. Saatte auttaa minua.”

Pojat menivät Adelinen perässä juureskellariin ja auttoivat häntä kuumeisesti kaivamaan esille perheen peruna-, sipuli- ja punajuurivarastot. Sitten he lastasivat juurekset pikkukärryihin ja kuljettivat ne kiireesti isojen vaunujen luo. Tietä pitkin kulki nyt entistä enemmän saksalaisten kuorma-autoja ja vaurioituneita panssariajoneuvoja sekä kymmenittäin hevosten vetämiä katettuja vaunuja. Kaikki kiiruhtivat länteen ehtiäkseen pois Josif Stalinin armeijoiden tieltä, jotka olivat jälleen hyökkäyskannalla.

Ilmassa haisi hevosenlanta, pakokaasu, läikkynyt polttoaine ja ihmisten ruumiillinen ponnistelu. Meteli, lähestyvästä myrskystä kielivä hyinen tuuli, hajujen oksettava sekamelska ja hevosten hermostuneisuus tuntuivat kaikki olevan salaliitossa, jonka tarkoitus oli hivuttaa Adeline yhä lähemmäs tämän henkisen sietokyvyn äärirajoja heidän lastatessaan juureskellarin sisältöä juuttikangassäkkeihin. Samaan aikaan Emil puolestaan paiskasi ison kumisen, rakkoa muistuttavan vesisäkin vaunujen sisäseinää vasten ja heitti sen seuraksi kaivolta tuomansa ämpärin.

Muutaman kilometrin päässä eteläisellä taivaalla saksalainen hävittäjäkone lensi jylisten heidän ylitseen moottorit savua tupruttaen.

”Äiti”, Walt sanoi, ”en tykkää kaikista näistä kovista äänistä.”

”Senpä takia olemme lähdössä pois”, Emil vastasi lastatessaan juuttikangassäkkejä isoihin vaunuihin ja katsahti sitten ärtyneenä Adelineen. ”Meidän olisi pitänyt nousta aikaisemmin ja päästä lähtemään samaan aikaan vanhempieni kanssa.”

”Emme olleet lähtövalmiita aamuneljältä kuten vanhempasi, ja tavalliseen tapaansa he eivät jääneet odottelemaan meitä”, Adeline vastasi terävästi. ”Ja sitä paitsi…”

”Sitä paitsi mitä?”

Adeline katsoi, kun jälleen yksi panssarivaunu jyristeli ohi, astui sitten askeleen lähemmäs Emiliä ja sanoi hiljaa: ”Oletko varma, että tämä on viisasta, Emil? Että pakenemme tällä tavoin natsien kanssa?”

Emil vastasi kuiskaten. ”Voimme jäädä tänne odottelemaan karhua, jonka tiedämme tappavan meidät. Tai raiskaavan sinut ja tappavan minut ja pojat. Tai vievän meidät kaikki vankeuteen Siperiaan. Taikka voimme paeta susien kanssa ja antaa niiden suojella meitä, kunnes pystymme livahtamaan länteen. Pakoon sotaa. Pakoon tätä kaikkea.”

Kolme päivää aiemmin eräs saksalainen SS-upseeri oli koputtanut Martelien ovelle ja kertonut, että heitä suojeltaisiin, jos he pakkaisivat tavaransa ja suostuisivat muuttamaan länteen. Upseerin lähdettyä he olivat kiistelleet asiasta tuntikausia. Nyt kun Adeline katseli Emiliä, hänen sisimmässään myllersi edelleen päätöksen takia, mutta hänen tunteensa miestään kohtaan olivat edelleen samat: vaikka Emil oli usein apea ja hiljainen, hän oli paitsi hyvä mies, myös ihminen, joka oli selvinnyt monesta koettelemuksesta. Taistelija ja selviytyjä.

”Selvä”, Adeline sanoi. ”Paetaan sitten susien kanssa.”

”Entäs meidän pikkukärryt?” Walt kärtti.

”Tehdään niille tilaa”, Emil vastasi.

Jostain tuli ankara tuulenpuuska. Se nosti kuolleen ruohon seasta edelliseltä syksyltä jääneen käppyräisen ruskean lehden, joka lennähti Adelinen vasemmalle puolelle, pyöri ympäri, teki silmukoita ja tanssahteli pitkin kitukasvuista nurmikkoa hänen ja poikien ympäri erikoisella, katkonaisella tavalla. Sitten tuulenpuuska hiljeni, ja lehti putosi pehmeästi maahan. Adelinen mieleen palautui eräs vuosien takainen ilta, jolloin hän oli nähnyt, kun tuuli oli tuonut jostain ryppyisen setelin ja tanssittanut sitä hänen edessään samalla eriskummallisella tavalla kuin tuota lehteä, kuin vastauksena johonkin epätoivoiseen, alkukantaiseen rukoukseen.

Adeline palasi vielä viimeisen kerran keittiöön. Tuo lehti ja sen nostattama muisto tuntuivat hänestä oudolla tavalla koskettavilta: samaan aikaan katkeransuloisilta ja salaperäisiltä, kunnioitusta herättäviltä ja pelottavilta.

Niin kuin elämäni kaikki suuret muutokset – kuin tuulen eteeni heittämiä.

Talon toisella puolella Emil oli lopettelemassa pikkukärryjen sitomista isojen vaunujen takaosaan.

”Kumpikaan teistä ei sitten astu noiden pikkukärryjen päälle, onko selvä?” hän sanoi nuorille pojilleen. ”Jos haluatte hypätä takaosasta ulos, teidän on odotettava, että irrotan ne ensin.”

Walt nyökkäsi. Will kysyi: ”Milloin lähdetään, isi?”

”Heti kun äiti tulee takaisin”, Emil vastasi, ”ja mummi ja täti ilmestyvät tänne. Käykäähän huussissa, jos on tarve.”

Molemmat pojat lähtivät juoksemaan talon taakse. Samaan aikaan ruunakaksikko, Odin ja Thor, tanssahteli paikoillaan jälleen kerran läheltä ohittavien tankkien pelästyttäminä. Emilin piti rauhoitella ja maanitella niitä, ennen kuin ne viimein asettuivat. Hevoset olivat hyvässä kunnossa ja hyvin hoidettuja. Ne olivat tottuneet kiskomaan kyntöauraa ja kuormia. Jos hän hidastaisi kulkua jyrkemmissä ylämäissä, jotta niiden olisi helpompi selvitä raskaammaksi muuttuvasta kuormasta, ja jos kumpikaan ei rampautuisi tai matkan aikana ei sattuisi jotain vielä pahempaa – esimerkiksi kolaria – Emil uskoi kaksikon kuljettavan hänen perheensä pitkän matkan päähän.

Hän pysähtyi katselemaan omin käsin rakentamaansa taloa karistaen pois kaikki mieleensä pyrkivät säälin tai katumuksen tunteet. Se oli pelkkä talo. He kutsuisivat vielä montaa muuta taloa kodikseen. Emil oli oppinut kantapään kautta olemaan ajattelematta, että hän voisi omistaa mitään kovinkaan pitkään. Hän jäi kuitenkin hetkeksi tuijottamaan talon kattoa ja näki itsensä lastaamassa

peltilevyjä ja kattotuoleja vaunuihinsa kaksi ja puoli vuotta sitten Dubossary-nimisessä kaupungissa, joka sijaitsi kolmisenkymmentä kilometriä Friedenstalista länteen.

Emil ravisteli muiston mielestään ja käänsi selkänsä talolle ja tuolle katolle.

”Sen, minkä Jumala antaa, Stalin ottaa pois”, Emil mutisi eikä suostunut ajattelemaan rakentamaansa taloa yhtään sen enempää. Mielessään ja sydämessään hän näki sen jo kasana mursketta ja kivipölyä tai tuhkaa.

Ka-boom! Ka-boom! Pohjoisesta alkoi kuulua tykistötulen jylyä. *Ka-boom! Ka-boom!* Räjähdykset eivät vielä yltäneet niin lähelle, että maa olisi vavissut. Pian Emil kuitenkin näki koillisella taivaalla tummia savukiehkuroita, jotka kohosivat noin yhdeksän, korkeintaan kymmenen kilometrin päässä. Ensi kertaa hänelle valkeni, kuinka suuren riskin hän perheineen ottaisi lähtiessään tälle matkalle. Oivallus järkytti Emiliä niin, että hän hoiperteli vaunujen luo ja jäi nojaamaan niiden kylkeä vasten pää pyörällä. Muistot heittivät hänet erääseen syyskuun puolivälin päivään vuonna 1941, jolloin hän oli puristanut näiden samojen vaunujen kylkeä sinnikkään pahoinvointikohtauksen kourissa. Emil muisti heinäsirkkojen sirityksen keskipäivän paahteessa, kun hän oli kakonut vatsassaan vellonutta myrkkyä. Hän oli mulkaissut raivoissaan ylöspäin ja heristänyt nyrkkiään niin suuren katkeruuden vallassa, että oli alkanut taas voida pahoin.

Muistaen tuon päivän ja pidellen edelleen tiukasti kiinni vaunujen kyljestä Emil haukkoi henkeään, koska hänen sydäntään vihloi niin armottomasti. *Muistan tämän tunteen. Sen, miltä tuntuu, kun sielua revitään rinnasta.*

Adeline juoksi ulos talosta kantaen vielä muutamaa tavaraa. Pojat olivat tulossa ulkohuussista.

”Ollaanko nyt lähdössä?” Will kysyi.